

Gert Jan van Wijngaarden

Het veldwerk binnen het verkennende onderzoek van de *Zakynthos Survey 2005* duurde vier weken: maandag 4 juli begon het werk en donderdag 28 juli was de laatste dag in het veld. In deze periode werden vier verschillende typen onderzoek gedaan: extensief inventariserend onderzoek op het gehele eiland, intensieve veldverkenning in verschillende geomorphologische gebieden in het zuidwesten van het eiland, schoonmaak en intensieve survey op de archeologische site van Kalogeras, nabij Vasilikos in het zuidoosten van het eiland en Fysisch geografisch onderzoek. Behalve het veldwerk, zijn er binnen het project ook na de zomer enkele studies verricht zoals het bestuderen van vondsten en het uitwerken van de Fysisch geografische aspecten. Dit heeft geresulteerd in een verslag voor de Griekse archeologische dienst en in een voorlopig rapport dat wordt aangeboden aan *Pharos*, het wetenschappelijke tijdschrift van het NIA.

Foto 1: studenten surveyen op een steile helling nabij Keri

Inventariserend onderzoek

Bibliografisch onderzoek voorafgaand aan het veldwerk wees op het bestaan van 22 bekende archeologische vindplaatsen buiten de stad Zakynthos. Chronologisch varieerden deze sites van het Paleolithicum (vóór 15.000 v. Chr.) tot aan de Venetiaanse periode (1484-1797 AD). Diverse van deze plekken zijn vele decennia voor het laatst bezocht. De beschikbare topografische informatie stelde ons in staat om 14 van deze plekken te bezoeken. In vijf gevallen kon geen archeologische vindplaats worden vastgesteld, hetzij omdat deze door bouwwerkzaamheden of landbouw vernietigd waren (Alikanas-Akroteri, Vasilikos-Ayios Nikolaos, Vasilikos-Old School and Planos), hetzij omdat bleek dat de archeologische vondsten niet het gevolg waren van antieke bewoning, maar van geomorphologische processen zoals

erosie (Ayios Sostis). Daartegenover staat dat met informatie van lokale bewoners vijf nieuwe sites geïdentificeerd konden worden (Machairado-Kakoligani, Vouliatou-Ayios Ioannis, Mariés Goulianou, Pano Mariés-Ayios Charalambas, Argassi-Ratzoulis). Uiteindelijk werden dus 14 archeologische sites onderzocht: de geografische coördinaten werden vastgesteld met behulp van GPS, foto's werden genomen, en een rapport betreffende de erosie en bedreiging door bouwwerkzaamheden werd geschreven. Bovendien werden op al deze plekken de vondsten geteld om een idee te krijgen van de omvang en de aard van de site. Het resultaat van de inventariserende survey was een dossier waarin alle bekende gegevens over de vindplaatsen was vastgelegd. Dit is voor de archeologische dienst van het eiland zeer bruikbaar in het beheer van de archeologische sites.

Foto 2: De verwoeste kerk van Melinado, waarin Romeinse Ionische zuilen zijn gebruikt

Speciale aandacht werd besteed aan de plek Mouzaki-Brouma, waar een grote hoeveelheid vuurstenen artefacten werd aangetroffen (foto 3). Deze waren verspreid over een opvallend groot oppervlak. Met de toestemming van 7^e archeologische dienst werden een enkele van deze stenen verzameld, om te worden bestudeerd door onze specialist Vangelis Turloukis (Leiden). Een eerste, zeer voorlopige studie doet vermoeden dat vondsten stammen uit het Midden Paleolithicum (150.000-30.000 BP). De vele afslagen wijzen er waarschijnlijk op dat het hier een werkplaats betreft, waar vuurstenen werktuigen werden gefabriceerd.

Foto 3: twee Paleolithische mesjes van vuursteen

Intensieve survey in het gebied van Keri (kaart 1)

In het zuidwesten van het eiland is een gebied geselecteerd van ca. 2000. ha. voor intensieve survey. In dit gebied zijn alle vier de belangrijkste geomorphologische landschapstypen van Zakynthos voorhanden en waren een aantal archeologische sites bekend. Bovendien is het gebied relatief onaangetast door moderne bebouwing.

Het was niet mogelijk om het gehele oppervlakte van dit gebied te belopen. In totaal werden er 328 velden belopen (kaart 1). De veldlopers liepen op ca. 5 m. Van elkaar en inspecteerden de bodem op archeologische vondsten. Bovendien werd een inschatting gedaan van de erosie en de geomorphologische situatie en werden foto's genomen. Daar waar archeologische vindplaatsen werden aangetroffen, werden vondsten opgeraapt om deze chronologisch en typologisch te kunnen determineren.

Foto 4: Gebouwd Mykeens graf nabij Keri

Verassend genoeg werden geen archeologische resten aangetroffen in de buurt van het Mykeense graf bij Keri (foto 4 en kaart 1: site 10), dat omstreeks 1450 v. Chr. is te dateren. In de hellingen onder en boven dit graf is geen enkel andere structuur zichtbaar. In de valei onder het graf (Keri Misókambos) is niet één vondst gedaan die vóór de Venetiaanse periode is te dateren. Ten noorden van dit graf, in een vallei die Paleo Keri wordt genoemd, werd een archeologische vindplaats aangetroffen op de bodem van de vallei. (kaart 1: site 1). Een eerste bestudering van het aardewerk suggereert een belangrijke landbouwnederzetting daterend uit de (Late) Klassieke, de Hellenistische en de Romeinse tijd (ca. 400-v. Chr. – 200 n. Chr.).

De vindplaats Ambelos, die als ruïne staat aangetekend op een kaart uit 1896, was relatief eenvoudig terug te vinden (kaart 1: site 2). Een kleine selectie van vondsten van de site is verzameld. Bestudering laat zien dat de meeste vondsten behoren tot de Venetiaanse periode, maar er zijn mogelijk enkele oudere vondsten uit de (Late) Byzantijnse tijd (1209-1484 AD).

Op heuveltoppen rond het meer van Keri hebben we een aantal plekken geïdentificeerd, die mogelijk vindplaatsen zijn (kaart 1: sites 3-6, 8). Ze waren te herkennen aan een dunne verspreiding van kleine fragmenten aardewerk. Op al deze plekken was het meeste aardewerk handgemaakt met grote inclusies, wat op een prehistorische datering wijst. Later materiaal is echter in de meeste gevallen ook aanwezig. Diagnostisch aardewerk is echter nauwelijks aangetroffen, waardoor de datering en typering van deze sites uitermate moeilijk is.

Een geheel andere situatie werd aangetroffen op de heuvel Kamaroti, the noordoosten van het meer van Keri (kaart 1: site 7). Hier werd zowel op de top van de heuvel als op de hellingen een concentratie vondsten aangetroffen, met onder andere Mykeens gedecoreerd aardewerk. Een stenen Mykeense knoop (foto 5) of spinklosje wijst erop dat hier mogelijk een Mykeens grafveld is verstoord. De aanwezigheid van Archaisch en enig Klassiek aardewerk van hoge kwaliteit op dezelfde plaats, echter, geeft aan dat de plek lang gebruikt is, mogelijk ook voor andere doeleinden.

Foto 5: Mykeense stenen knoop uit Kemeroti

In alle geomorphologische gebieden bleken de vondstdichtheden érg laag te zijn. Dit lijkt ten dele het gevolg te zijn van intensieve landbouwpraktijken die eeuwenlang hebben plaatsgevonden. Op de bodems van de valleien is daarom nauwelijks nog archeologisch materiaal aanwezig. Dichte vegetatie op de hellingen maakt de interpretatie van de archeologische situatie moeilijk. De wijze waarop de relatieve schaarsheid aan archeologisch materiaal moet worden geïnterpreteerd, is vooralsnog niet geheel duidelijk.

Foto 6: Kaap Kalogeras in 1932 (links) en 2005 (rechts)

Vasilikos-Kalogeras (foto 6)

In 1930 en 1932 deed de Britse archeologe Sylvia Benton onderzoek op de kaap Kalogeras, nabij het dorp Vasiliko. Ze trof vondsten aan die op een Archaisch-Klassiek heiligdom duiden; tevens groef ze een huis op uit de Mykeense tijd (1600-1400 v. Chr.). Helaas zijn deze onderzoeken nooit gepubliceerd.

Wij deden een intensieve survey op deze kaap en daarmee werd het archeologische belang ervan onderstreept. Hoewel het gebied ernstig was verstoord door bouwwerkzaamheden, werden dichte hoeveelheden archeologisch materiaal van hoge kwaliteit aangetroffen. Ook aan de voet van de kaap werd veel materiaal gevonden. Een eerste studie laat duidelijk belangrijke vondsten zien uit de prehistorische tijd, waaronder een gedecoreerd Neolithisch aardewerkfragment, dat waarschijnlijk van het vasteland geïmporteerd is. Bovendien zijn er diverse vondsten gedaan uit de Mykeense tijd. In het gebied waar de kaap zich verbindt met de kust, werd later materiaal aangetroffen: Archaïsch, Klassiek, Hellenistisch en Romeins. De kwaliteit van dit materiaal wijst op een heiligdom uit die perioden. Helaas is juist dit gebied ernstig verstoord door illegaal gebouwde toeristenhuizen. De survey rond dit gebied heeft duidelijk de grenzen aangegeven van het archeologische gebied. De archeologische dienst probeert nu dit gebied tot beschermde archeologische site te maken.

Foto 7: Muren uit Benton's opgravingen

In het gebied waar Sylvia Benton in 1932 haar opgravingen deed hebben we de vegetatie weggehaald. Daarbij werden twee parallelle muren blootgelegd (foto 7). Deze zijn gefotografeerd en getekend. Het aardewerk op de oppervlakte dat mogelijk met deze muren is te associëren is door ons verzameld en lijkt grotendeels in de prehistorische periode te dateren. Bij het schoonmaken, bleek ook dat de muren naar het noordoosten toe doorlopen in een gebied met zeer dichte vegetatie. Om redenen van tijd is het niet mogelijk gebleken die schoon te maken. Duidelijk is wel geworden, dat, met de zichtbare architectuur en de vondsten uit meerdere periode, Vasilikos-Kalogeras is te classificeren als een belangrijke archeologische vindplaats.

Foto 8: Roel Rink met handboor in het meer van Keri

Fysisch geografisch onderzoek

Het doel van het Fysisch geografische onderzoek was om een eerste inschatting te geven van de formatie van het huidige landschap van Zakynthos. De Fysisch Geograaf begeleidde de archeologische survey teams om inzicht te krijgen in verschillende bodemtypen. Bijzondere aandacht werd besteed aan het voorkomen van erosiepatronen. De observaties in het veld werden hiertoe gecombineerd met een satelliet foto en hoogtelijnenkaart. Met behulp hiervan kon voor een klein gedeelte van het gebied een *Digital Elevation Model* (DEM) worden opgesteld. Een dergelijk model is van groot belang om de erosie in kaart te brengen.

Het meer van Keri wordt door Herodotos genoemd in het midden van de 5^e eeuw. Op een kaart van 1896 is deze duidelijk kleiner aangegeven. Gezien de ontdekte sites in dit gebied is de mogelijkheid van een haven alhier van belang. Een beperkt aantal handboringen (foto 8) in dit gebied toonde aan dat een haven zeker tot de mogelijkheden behoort.

De grote alluviale vlakte van Zakynthos is een bepalende factor voor het landschap van het eiland. Historische bronnen wijzen er echter op dat hier eens meer was. Op grond van een beperkt aantal boringen is het waarschijnlijk dat hier eens een grote lagune was en dat een deel van de vlakte eens zee was. Voor de topografie van het eiland in de (pre-)historische tijden is de ontwikkeling van een dergelijk lagune van groot belang.

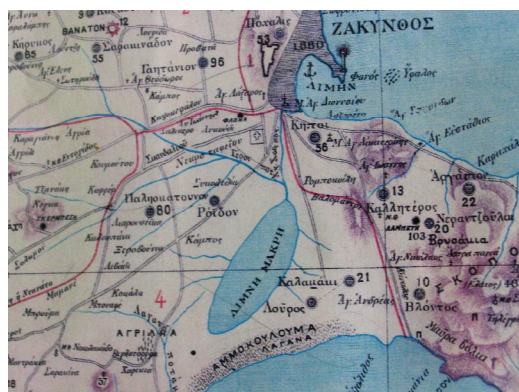

Foto 9: meer op de historische kaart van Zakynthos uit 1896

Conclusies

Het voorlopige onderzoek van 2005 op Zakynthos heeft bevestigd dat de archeologische situatie op Zakynthos erg moeilijk is. Belangrijke problemen zijn:

1. De archeologische resten zijn erg vernietigd. Dit geldt bijvoorbeeld voor kleinere archeologische sites, die slechts ontdekt worden door een dunne verspreiding van vondsten in de omgeving, terwijl de eigenlijke site is vernietigd. Het geldt ook voor de vondsten zelf, die vaak klein zijn en voor het grootste deel ondiagnostisch.
2. De vondstverspeiding buiten sites is erg dun en het belang van losse vondsten is vaak niet duidelijk.
3. Aardbevingen, erosie en landbouwwerkzaamheden hebben een onbekend effect gehad op de aanwezigheid van sites in de valleien.
4. Bosgroei en vegetatie op de hellingen en in de heuvels zorgt ervoor dat de zichtbaarheid van archeologische resten minimaal is.
5. Intensieve bouwwerkzaamheden heeft waarschijnlijk vele sites vernietigd en bedreigt nog steeds andere sites.

Gezien deze problemen is het resultaat van de beperkte survey op Zakynthos gedurende 2005 eigenlijk bemoedigend: 8 nieuwe sites. Het laat zien dat het met een geïntegreerd onderzoeksprogramma mogelijk moet zijn om meer inzicht te verkrijgen in de archeologie van Zakynthos.

Gert Jan van Wijngaarden